

3.5. Історичні перипетії філософської освіти на Слобожанщині

Зацікавленість особливостями історичного розвитку регіональної культури є однією з характерних рис сучасного духовного оновлення України. У цьому багатогранному процесі особливе місце займають такі феномени як релігія, філософія та журналістика. Кожний із цих феноменів у житті суспільства виконує свою специфічну роль, має свій статус, що не виключає їх взаємозв'язку, вони ведуть між собою нескінченний до цього часу діалог.

Цей діалог стосується і такої важливої сфери життя суспільства як філософська освіта, що сприяє світоглядній орієнтації кожної людини. Філософська освіта, її генеза та історичні перипетії ще не стали предметом вивчення як істориків філософії та культурологів, так і такого напрямку сучасної філософії як філософія освіти. Її дослідження дозволяє з'ясувати два напрямки освітнього процесу: філософську освіту або викладання філософії як навчальної дисципліни та філософську освіту як професійну освіту.

На Слобожанщині філософська освіта виникає в XVIII столітті, тобто набагато пізніше, ніж в інтелектуально-культурному просторі Західної Європи. У культурі Західної Європи філософська освіта бере свій початок з академії Платона та лікея Аристотеля. У східнослов'янській культурі філософія й філософська культура з'являються в період Київської Русі. У сучасних дослідженнях зазначається, що вже в Києво-Печерському монастирі, який засновано в XI ст., існувала школа вищого типу, де поряд з богослов'ям вивчалась філософія, підґрунтям якої були твори античних авторів.

Філософська освіта в Україні зазнала впливу програм і методів освітніх закладів Західної Європи, де викладання філософії було віднесено до семи вільних наук. Ця модель презентувала себе перш за все в Києво-Могилянській Академії, що в освітньому процесі поєднала як національні, так і західноєвропейські освітні традиції. Вплив раціоналістичної думки Заходу відбувся в філософських курсах викладачів Києво-Могилянської Академії І. Гізеля, Г. Кониського, С. Калиновського, М. Козачинського, Ф. Прокоповича.

Філософська освіта бере свій початок в учбових духовних закладах різного рівня: колегіумах, семінаріях, русько-латинських школах, в духовних Санкт-Петербурзькій, Московській та Київській академіях. Це шкільне викладання ще не було свідомством власного філософського життя, оскільки не було власної філософської стурбованості, ще не було власних філософських питань. Проте, це шкільне вивчення філософії стало тим підґрунтям, завдяки якому в ХІХ ст. відбувся «філософський льодохід», становлення української класичної філософії. У цей час епітет «філософський» супроводжує різноманітні явища духовного життя цього періоду. Різноманітні смисли розуміння філософії дозволяли розглядати її досить широко, фактично ототожнюючи з «умоглядністю». Філософія розглядалась як «цариця наук» або метазнання, що формує універсальний метод пізнання. Алегоричні зображення малювали філософію жінкою, що сидить на троні з символом світу, з відкритою книгою в руках, а іноді з короною на голові. Лише внаслідок перебудови духовних навчальних закладів починає відчуватися у філософському викладенні більш органічне і відповідальне звернення саме до філософських питань.

Викладання філософії було невід'ємною складовою християнської культури. Київський професор філософії та соборний протоієрей о. І. М. Скворцов зазначав, що вищу філософію слід шукати у філософії Ісуса, тобто в християнській філософії. На Слобожанщині філософська освіта була започаткована в Харківському колегіумі, який засновано в 1726 році. Ця подія пов'язується з ім'ям вихованця Києво-Могилянської академії белгородського єпископа Єпіфанія Тихорського. Дослідники історії Харківського колегіуму Багалій Д. І., Сумцов М. Ф., Бузескул В. П., Белявський М. Г., Посохова Л. Ю. підкреслюють, що Харківський колегіум тривалий час був єдиним освітнім закладом не лише для Слобожанщини, а й для значного регіону України та Росії. Першим викладачем філософії в колегіумі був відомий державний діяч Кирило Флоренський. У Німеччині він навчався протягом 1729–1732 рр., після повернення викладав у колегіумі філософію, а в 1736 році став його префектом [7, с. 57].

Викладачами філософії в колегіумі були М. Ольховський, М. Слитвинський, Л. Кордет, Г. Скворода та інші. Г. Скворода високо цінував Л. Кордета, який викладав не лише філософію, а був префектом

і ректором колегіуму. Своє ставлення до Л. Кордета Г. Сковорода визначив у листі до Іова Базилевича від 18 квітня 1765 р.

Г. Сковорода став одним із медіаторів в інтелектуальному філософському просторі між Заходом і Сходом. Мандруючи країнами Західної Європи, вивчаючи її філософські надбання, він намагався донести їх, викладаючи різні освітні дисципліни в Переяславському та Харківському колегіумах. Як енциклопедично освічена людина, добре знав не лише античну філософію, але й філософію Р. Декарта, Б. Спінози, І. Канта. Його безпосереднім учнем був В. Н. Каразін, який дотримуючись філософського ідеалу вчителя, пропонував єдність образу мислення і способу життя, розробляв і втілював на практиці колосальний філософський проект – створення в Харкові першого в Україні університету за модерним західноєвропейським взірцем [5, с. 295].

У середині XVIII ст. із 26 семінарій Російської імперії тільки в 4-х були курси богослов'я та філософії. У Харківському колегіумі читались обидва курси [7]. У духовних навчальних закладах такого типу відбувалося не лише викладання філософії як освітньої дисципліни. У них бере початок і професійна філософська освіта. М. В. Гоголь у повісті «Вій», подаючи в художньо-філософському вимірі становлення і витоки української філософії, наголошує, що в Київську семінарію біля Братського монастиря йшли з усього міста школярі та бурсаки, йшли граматики, риторичні філософи та богослови. Чому можна вважати, що в семінарії почалась професійна філософська освіта? Звернемось до тексту «Вія»: «Философы и богословы отправлялись на кондиции, то есть брались учить или приготавливать детей людей зажиточных» [2, с. 149–150]. Потрібно звернути увагу ще на один філософський сюжет гоголівської повісті. Головний персонаж повісті – філософ Хома Брут. Чому Брут? Що це за метафора? Який у ній сенс? На нашу думку, Гоголь підкреслює, що українська філософія зазнала впливу візантійської культури. Ні Брут, ні Тіберій не були притаманні українській побутовій культурі як прізвище та ім'я.

Означені тенденції розвитку й становлення філософської освіти притаманні для Слобожанщини. Водночас становлення філософської освіти на Слобожанщині має свої власні особливості. Вони пов'язані, по-перше, з тією обставиною, що на Слобожанщині вперше презентували обидва її напрямки: духовний та світський, хоча релігійний

характер був домінуючим до початку XIX сторіччя. По-друге, з відкриттям Харківського імператорського університету в 1804 році починається світський напрямок філософської освіти. Відбувся своєрідний зсув в освіті, який вплинув на розвиток усїєї культури України. Ці дві паралельні лінії розвитку філософської освіти не виключали одна одну, а навпаки – взаємодоповнювали.

Відкриття університету в Харкові дало підставу порівнювати його з Афінами: Харків – це українські Афіни. Таке порівняння вперше було вжито в «Украинском журнале» у 1824 році в № 3. Ця теза присутня й у вагомому дослідженні Д. І. Багалія та Д. П. Міллера «История города Харькова за 250 лет его существования» [1, с. 581]. Відкриття університету перевернуло побут провінційного містечка, яким був Харків у попередній доуніверситетський період свого розвитку, і надало йому значення освітнього й культурного центру усїєї підросійської України [6, с. 14].

Оскільки на початку XIX століття світська університетська філософська освіта починала перші кроки, як і формування української класичної філософії, то не випадковим було залучення до викладання філософії, як і до інших освітніх дисциплін, видатних закордонних діячів. Для викладання філософії до університету був запрошений І. Б. Шад: саме він стояв у витоків філософської університетської освіти. Свою діяльність він почав в університеті в 1804 р., читав досить широке коло філософських дисциплін. Він маніфестував себе як носій основних теоретичних положень німецької філософії. У Харкові Шад здійснює спробу подолати труднощі системи Фіхте за допомогою ідей Шеллінга і розробляє власну оригінальну систему, виходячи з примату практичної філософії (філософії свободи) стосовно теоретичної філософії (філософії істини). Професор І. Б. Шад став засновником Харківської університетської школи теоретичної та практичної філософії. З різних причин у 1816 році він був звільнений із цієї посади [5].

О. О. Мамалуй, аналізуючи становлення філософії в Харківському університеті зазначає, що усунення Шада в 1816 році означало знищення в самому зародку вільного філософування в університеті. Більш того, воно стало справжньою «родовою травмою» для подальшої долі філософії та філософської освіти в Харківському університеті [5, с. 294]. У 1850 р. за наказом міністра освіти були закриті всі

філософські кафедри в російських університетах, як і в Харківському, де до 1874 р. залишалась вільною посада професора кафедри. Ця подія розірвала давню західноєвропейську філософську університетську традицію. У духовних освітніх закладах такого повороту не відбулося. Така ситуація в становленні філософської освіти на Слобожанщині виникла, як зауважив В. Заньковський, тому що «завжди не церква, а держава була в Росії провідником пригноблюючої цензури» [4, с. 380]. Отже, філософська освіта в Харківському університеті вже на початку, а потім у подальшому являла собою хвилеподібний процес.

Новий етап знищення університетської освіти, як і духовних навчальних закладів, припадає на революційний період 1917 р. Харківський університет був закритий 5 липня 1920 року, як й інші університети України. Таку ж долю мала й Харківська семінарія. Відбулось тотальне знищення філософської освіти в її світській та релігійній моделях.

Відновлення світської моделі філософської освіти на Слобожанщині відбулося в 1933 році за Постановою Раднаркому УРСР від 10 березня 1933 р. «Про організацію на Україні державних університетів». Викладання філософії як освітньої дисципліни в університеті, як і в інших навчальних закладах, відбувалося в контексті монополії філософії діалектичного та історичного матеріалізму в його сталінсько-вulgаризованій інтерпретації, як єдиного істинного підсумку всесвітнього розвитку філософської думки, у проголошенні філософії діамату та істмату теоретичною основою пролетарської ідеології, що по суті було ототожненням філософії з класовою ідеологією [3]. Про трагічний шлях застосування у викладанні філософії лише марксистсько-ленінської філософії, про використання в освітньому процесі методів класової боротьби, пошуку ворогів філософії марксизму-ленінізму свідчать матеріали на сторінках журналу «Под марксистско-ленинским знаменем» за 1934–1936 рр. У 1939 році філософська освіта зазнала ще одного тяжкого удару. На підставі Постанови ЦК ВКП(б) від 14 листопада 1938 р. «О постановке в связи с выпуском краткого курса истории ВКП(б) партийной пропаганды» й у зв'язку з появою праці І. Сталіна «О диалектическом и историческом материализме» кафедри філософії були ліквідовані. Замість курсу філософії як діамату та істмату було введено у всіх навчальних закладах

курс «Основи марксизму-ленінізму». У 30-ті роки ХХ ст. філософська освіта відчула на собі наслідки розвінчування так званої «ворожої контрабанди троцькістсько-націоналістичного блоку на філософському фронті». Про масштаби такої ситуації свідчить стаття заст. директора Інституту філософії ВУАМЛНУ Шовкопляса М. К. [3, с. 7–11] на сторінках журналу «Под знаменем марксизма» 1936, № 1.

Новітня історія філософської освіти починається в післявоєнний період і потребує свого окремого дослідження. Варто зазначити, що починаючи з 1805 р. на Слобожанщині філософська освіта домінувала як викладання освітньої дисципліни.

Професійна філософська освіта на Слобожанщині почалася з відкриття філософського факультету в Харківському університеті, хоча питання його заснування порушувалось неодноразово [5, с. 293–308].

Заснування університету на Слобожанщині започаткувало досить вагомий напрямок філософської освіти – світську журналістику. Зміст перших харківських журналів свідчить про присутність в них філософської тематики. У 1816 році виходить журнал «Харківський Демокрит», у назві якого вбачається тяжіння до античних витоків філософської культури, у 1818 році в журналі «Украинский вестник» № 3 була надрукована стаття професора філософії А. Дудровича «Про тваринний магнетизм». Ця стаття порушила питання до яких набагато пізніше звернувся Фрейд. У 1817 році в ньому були надруковані перекладні праці «Лист Жана-Жака Руссо до Вольтера 1756 р., серпня 7, 9». В «Украинском вестнике» у 1817 році вперше надруковано дві статті про Г. С. Сковороду, які були написані понад двадцять років після його смерті. Г. Гесс де Кальве й І. Вернет у своїх публікаціях дали протилежні оцінки творчості видатного філософа. У цьому ж номері надруковані два листи Г. С. Сковороди до купця Єгора Урюпіна. Перші публікації на сторінках слобожанської преси свідчать про початок філософської полеміки щодо місця Г. С. Сковороди у світовій культурі, яка продовжується і в наш час.

Особливо варто визначити появу в культурному полі Слобожанщини богословсько-філософського журналу «Вера и Разум» у 1884 р., який в нових історичних умовах на своїх сторінках здійснив діалог між філософами Заходу та Сходу Європи. Він запропонував принцип діалогу церковної, богословської, філософської практик та традицій, що було принципово новим підходом не лише для України. Журнал

«Вера и Разум» став родоначальником релігійно-філософської журналістики як одного з напрямків духовної освіти. Він стоїть біля витоків журналу «Путь», що в нових умовах продовжив традиції журналу «Вера и Разум», який припинив своє існування в 1917 році, а в 2000 році знову з'явився, хоча на початку XXI ст. проіснував недовго. Організатором журналу «Вера и Разум» у XIX ст. був єпископ Харківський і Охтирський Амвросій, видавався журнал Харківською духовною семінарією. На початку XXI ст. ініціатива відродження журналу належить архієпископу Харківському і Богодухівському Никодиму. Просвітницька філософська діяльність журналу потребує, без сумніву, окремого дослідження.

Отже, історичні перипетії філософської освіти на Слобожанщині потребують сумісних досліджень істориків, філософів, богословів у контексті певних історичних умов, розгляду філософської освіти, по-перше, як значного соціокультурного феномену, по-друге, як вагомий складової розвитку філософії в Україні, її інтелектуального простору.

Оглавление

Предисловие (Л. Н. Дениско)	5
NOTA VENE. МЕДИА: ПОЛИФОНΙΑ СМЫСЛОВ	8

Глава 1

МЕДИА: ФИЛОСОФСКАЯ ОПТИКА

1.1. Сучасна культура в медійному просторі (Л. Н. Дениско, С. Г. Пилипенко)	10
1.2. Медиаповорот: философское многоголосье (Л. Н. Дениско, Е. Ю. Мошинская)	24
1.3. Медиаконфигурация философии (Л. Н. Дениско, Е. Ю. Мошинская, С. Г. Пилипенко)	32
1.4. Філософська журналістика як різновид медійного спілкування (Л. Н. Дениско, Е. Ю. Мошинская)	42

Глава 2

ФИЛОСОФИЯ В МЕДИЙНОМ ЛАНДШАФТЕ

2.1. Творчество как матрица взаимодействия философии и медиа (С. А. Заветный)	49
2.2. Інформаційна культура як відкрита динамічна нелінійна система (Е. В. Прудникова)	59
2.3. Комунікація в інформаційному континуумі (О. Г. Данильян, А. П. Дзевань)	70
2.4. Людина у просторі сучасних комунікацій (Н. И. Моисеева)	79
2.5. Диспозитивы медиа: философско-антропологическое исследование (Д. В. Петренко)	94
2.6. Медійність телесности: человек в мире реальном и мире виртуальном (Л. М. Газнюк, Ю. А. Семенова)	101
2.7. Інтерпретація землі в умовах медійної сучасності (С. Г. Пилипенко)	114
2.8. Гіпертекст у просторі культури (Л. Н. Дениско, Е. Ю. Мошинская, С. Г. Пилипенко)	121
2.9. Поэзия как философия (А. П. Алексеенко)	135
2.10. Поліпарадигмальний дискурс гендерної проблематики антиутопій Р. Бредбері, Дж. Барнса, М. Етвуд (И. И. Куликова)	143

Глава 3

МЕДИАОБРАЗОВАНИЕ: ЗА И ПРОТИВ

3.1. Медіа як чинник трансформації освітньої реальності (Л. А. Карпец)	158
3.2. Медиаобразование и национальная безопасность (М. В. Бейлин)	178
3.3. Освіта як турбота людини про себе (Е. Ю. Мошинская, С. Г. Пилипенко, К. П. Яковенко)	194
3.4. Образование и человеческий капитал, их взаимосвязь (Л. Н. Дениско, Е. Ю. Мошинская)	204
3.5. Історичні перипетії філософської освіти на Слобожанщині (Л. Н. Дениско, Е. Ю. Мошинская)	214
МИР ГЛАЗАМИ МЕДИА (А. А. Маляренко).....	221
Использованная литература	227

УДК 101:316.776

ББК 87.223

М42

К 20-летию кафедры ЮНЕСКО «Философия человеческого общения»
и социально-гуманитарных дисциплин

Рекомендовано к печати кафедрой ЮНЕСКО «Философия человеческого общения» и социально-гуманитарных дисциплин Харьковского национального технического университета сельского хозяйства имени Петра Василенко (протокол № 5 от 17.12.2016 г.)

Рецензенты:

В. А. Абашиник – доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой гуманитарных и фундаментальных юридических дисциплин Харьковского экономико-правового университета;

В. В. Гусаченко – доктор философских наук, профессор Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина

Авторский коллектив:

А. П. Алексеенко, М. В. Бейлин, Л. М. Газнюк, О. Г. Данильян, Л. Н. Дениско, А. П. Дзевань, С. А. Заветный, Л. А. Карпец, И. И. Куликова, А. А. Маляренко, Н. И. Моисеева, Е. Ю. Мошинская, Д. В. Петренко, С. Г. Пилипенко, Е. В. Прудникова, Ю. А. Семенова, К. П. Яковенко

Ответственный за выпуск С. Г. Пилипенко

Авторский коллектив искренне благодарит В. А. Прудникова
за помощь в издании монографии

Медиа и философия: грани взаимодействия : монография / [А. П. Алексеенко, М. В. Бейлин, Л. М. Газнюк и др.] ; под ред. Л. Н. Дениско, С. А. Заветного. – Харьков, 2017. – 258 с.

ISBN 978-966-937-139-3

Коллективная монография посвящена философско-культурологическим и философско-антропологическим аспектам взаимодействия медиа и философии. В поле зрения авторов проблемы трансформации философии под влиянием медиа в современном информационном обществе. Отмечается, что взаимодействие медиа и философии в информационном обществе приобретает новую конфигурацию. Рассматриваются появление медиафилософии, становление медиареальности, медиасубъектов. Анализ указанных феноменов представлен в контексте новой парадигмы «мир – медиа – человек», которая не имела аналогов в предыдущие эпохи.

Для специалистов в области философской антропологии, философии культуры, социальной философии, культурных и социальных исследований и тех, кто интересуется вопросами медиафилософии и медиаантропологии.

УДК 101:316.776

ББК 87.223

© Алексеенко А. П., Бейлин М. В., Газнюк Л. М. и др., 2017

© Оформление. Издательство «Право», 2017

ISBN 978-966-937-139-3